

УЧНІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті аргументована необхідність розвитку діяльності органів учнівського самоврядування, їх компетенцій з метою підвищення ефективності управління шкільним освітнім закладом.

Ключові слова: *учнівське самоврядування, управління шкільним освітнім закладом, децентралізація, демократизація процесу управління освітою.*

В статье аргументирована необходимость развития деятельности органов ученического самоуправления, их компетенции с целью повышения эффективности управления школьным учебным заведением.

Ключевые слова: *ученическое самоуправление, управление учебным заведением, децентрализация, демократизация процесса управления образованием.*

The necessity and activities of school students self-government organizations and also their functional competence taking into account the perspective view of more efficiency of the school educational institutional management are substantiated in the article.

Keywords: *school students, self- government organizations, management of the school educational institutions, decentralization, democratization of educational management*

Актуальність теми дослідження. Політичні зміни, що відбуваються в суспільстві останнім часом, визначають актуальність конструктивних запозичень в управлінській галузі освіти. Вхідження України до європейського освітнього простору підвищує соціальну значущість проблеми розширення повноважень органів шкільного самоврядування в управлінні діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів. Значне місце посідають питання про форми й методи управління, фінансування освіти, принципи організації мереж навчальних закладів, функції внутрішнього управління й інспектування.

Разом з тим, одним з найактуальніших завдань нашої країни в умовах вступу до європейської спільноти є побудова та підтримка громадянського суспільства. Ця мета не може бути виконана без реформ в освітній галузі. Саме на заклади освіти покладено завдання щодо виховання майбутніх громадян нашої Батьківщини – самостійних у соціальному виборі, активних в обраній професії та небайдужих до процесів, що відбуваються в громадянському суспільстві.

Актуальність зазначеної проблематики для України очевидна, і тому певний інтерес для нас має звернення до досвіду зарубіжних країн, оскільки це сприяє

більш глибокому усвідомленню наших особистих проблем, виправленню помилок, прийняттю оптимальних управлінських рішень.

Зазначимо, що у багатьох роботах сучасних вчених розглядаються різні аспекти управління педагогічними системами: управління в загальноосвітній школі (Є.Березняк, В.Бондар, Ю.Васильєв, І. Горбунов, М.Захаров, М.Кириченко); управління в навчальних закладах нового типу (Л.Даниленко, А.Черниш); управління освітніми закладами (Г.Єльнікова, Л.Калініна, В.Луговий); психологічні аспекти управління освітою (Н.Коломінський, В.Якунін) та ін. Спільною рисою цих досліджень є прагнення розглянути питання управління з орієнтацією на

підвищення якості освіти відповідно до вимог суспільства й індивідуальних потреб.

Проведене дослідження свідчить, що проблеми створення, функціонування, розвитку учнівського самоврядування перебувають у колі інтересів не лише педагогів, а психологів та соціологів, бо учнівський колектив є явищем багатограним та не може бути досліджуваний лише з однієї педагогічної точки зору. Багато робіт присвячено історії самоврядування. Зокрема, С.Сірополко наводив приклади роботи учнівської організації (праобразу учнівського самоврядування) на прикладі історії Києво-Могилянської Академії. В.Кричевський провів аналіз роботи педагогів новаторів, починаючи з XV сторіччя, які намагались організувати шкільну роботу на демократичних засадах. В роботі Л. Новикової «Самоврядування в шкільному колективі» здійснено аналіз етапів розвитку самоврядування та його діяльності на протязі XX сторіччя. Особливу увагу приділено першій половині століття та таким видатним педагогам, як А.Макаренко, С.Шацький, С.Рівес та ін. Також у даній роботі автор розглянула характеристики та особливості учнівського колективу як соціальної групи і специфіку управління ним, характер взаємодії педагогів з учнівськими організаціями.

Однак, не зважаючи на значну кількість робіт, присвячених історії учнівських організацій, питання діяльності учнівського самоврядування в контексті управління навчальним закладом є не розробленим.

Враховуючи зазначені обставини, **мета** статті - визначення та обґрунтування на основі узагальнення світового досвіду доцільності створення і стимулювання діяльності учнівських організацій з метою підвищення ефективності управління шкільним освітнім закладом.

Насамперед зазначимо, що демократизація шкільного життя з метою підвищення якості управління освітнім закладом має довгу історію. Пошук доцільних форм організації процесу навчання й виховання дітей і накопичення корисних знань про самоврядування здійснювалися людством з незапам'ятних часів. До нас дійшли відомості про прогресивну діяльність багатьох педагогів минулих часів, чії думки, висновки із практики освітньої діяльності, ідеї та педагогічні праці створили світоглядну основу та концептуальний фундамент теорії шкільного самоврядування.

Так у працях Платона та Аристотеля справедливо аргументувалась ідея тісного зв'язку освіти з фізичним, моральним й розумовим розвитком людини як творчого та активного суб'єкта, який у відповідності з принципом античного гуманізму (людина як «міра усіх речей» (Протагор) несе відповідальність не лише за свої власні вчинки, але й за те соціальне середовище, у якому вона активно діє та взаємодіє. Вочевидь, що така світоглядна орієнтація античних давньогрецьких та давньоримських мислителів сприяла розвитку поглядів на освітні організації як спеціалізовані інститути, які повинні функціонувати на засадах гуманізму, демократії та самоврядування.

В Європі принципи античної гуманістичної педагогіки та зачатки шкільного самоврядування з'явилися в добу Ренесансу у першій половині XVI в. у Сілезії. Біля двох тисяч учнів вибирали посадових осіб, сенаторів і цензорів. Шкільна республіка не втрималася в чисто шкільних рамках, тому що у середовище учнів проникнули «бюрократичні елементи», які адміністрували освітні заклади засобами різноманітних покарань та навіть смертних вироків.

У період, що передував Великій французькій революції, місцем впровадження шкільного самоврядування стає Швейцарія. В 1761р. В місті Хуре

Мартін Плант заснував семінарію. На зборах учні вибирали шкільні влади. Більшістю голосів визначався порядок. Лише чеснота й заслуги могли служити причиною підвищення. За зразком Римської республіки вибиралися: консул, претор, цензор, еділи, трибуни, квестор, скриб або канцелярист, три сенатори. Зміст самоврядування полягав у тому, що учні привчалися до самостійної громадської та державної діяльності. В обов'язки вибраних входило: підтримка порядку, відзнака кращих, покарання порушників дисципліни.

Французька революція дала подальший поштовх ідеї учнівського самоврядування. Зокрема у працях Руссо та Песталоцці підкреслювалась необхідність нового погляду на дитину. Діячі Французької революції висунули ідею політехнічної школи, що, природно, породжувала нові форми шкільного самоврядування.

Цікаво порушив питання про дитяче самоврядування відомий соціаліст - утопіст Шарль Фур'є (1772-1837). Він уважав, що діти повинні бути організовані в «дитячі зграйки», які будуть виконувати різного роду суспільно корисну роботу [1].

Ідея шкільного самоврядування широко використовувалась у кінці ХІХ – початку ХХ сторіччя. Зокрема, в 1897 році Джил Вілсон створив в Нью-Йорку шкільну республіку У школі було уведено самоврядування на зразок міського. Учні самі вибирали собі мера, членів міської управи, суддю, письмаря, поліцеймейстера й поліцейських. Результати позначилися дуже незабаром: шкільне життя оживилася, дисципліна зросла.

На теренах Російської імперії до 1905р. ніякого самоврядування в школах не існувало. Революційні події 1905 – 1907 років стихійно сприяли формуванню шкільного самоврядування в гімназіях і реальних училищах. Саме політичні події та відомий царський Маніфест 1905 р. стали впливати на організацію школи шляхом надання організаційних повноважень виборам та зборам. У цей рух залучені були головним чином учні старших класів.

Зазначимо, що на початку ХХв. в Англії виникла організація юних розвідників - бойскаутів зі своїми особливими законами, майже військовою дисципліною. Під час війни скаути були використані в тилу для служби зв'язку та допомоги пораненим. В 1910 р. виник скаутський рух і в Росії. Бойскаути прагнули стати «відважними й сильними захисниками государя й батьківщини». Бойскаутські організації вплинули на самоврядування в наших школах.

Жовтень 1917 року зломив існуючі форми буржуазного учнівського самоврядування. Стихійно народжені на фабриках і заводах пролетарські юнацькі організації знищили залишки бойскаутизму. Був узятий курс на будівництво політехнічної школи й на нові форми шкільного самоврядування. Ішло стихійне будівництво шкільного самоврядування в важких умовах розрухи й громадянської війни.

На початку 1923 р. науково-педагогічна секція ДУСа випустила «Тези по самоврядуванню». У них відзначається, що форми самоврядування не повинні були вноситися ззовні в готовому виді і являти собою щось нерухливе, вони повинні впливати з потреб раціональної організації шкільного життя.

Інтерес до організації самоврядування завжди був і в освітніх закладах нашої Батьківщини, прикладом чого є діяльність Києво-Могилянської Академії, де студенти вже в 17 столітті мали право на так звані корпорації. Особливої уваги заслуговує розподілення посад та повноважень. Саме учні повинні були доглядати за чистотою в класі, за поведінкою учнів. Цензор мав доглядати за охайністю класу та тишею до приходу вчителя; обов'язком аудитора було

вислухати лекцію від учнів, що їй йому доручено, а також пояснити йому те, що не зрозуміло. Крім того, серед учнів були сенсори, директори, візитатори, калефактори. Сенсори доглядали за поведінкою малих хлопців по квартирах, директори допомагали малим учням засвоювати лекції, візитатори стежили за поведінкою усіх учнів, навіть сенсорів і директорів. Візитатори були і явними, і тайними доглядачами. Калефактори призначалися на кожний клас для виконання тілесної кари над товаришами [2, 123].

Приклади створення учнівських організацій мали місце і в радянській Україні. Зокрема, особливо виділяється досвід побудови самоврядування А.Макаренка. Звісно, цей досвід є темою для окремого дослідження. Але у даному контексті слід відмітити, що в своєму унікальному досвіді А.Макаренка намагався поєднувати демократизм та авторитарність, одноосібне керівництво та колегіальність. У своїй практичній діяльності, котра розгорталась в 1920-ті роки, А.Макаренко розвивав демократичні тенденції, а у своєму аналізі, здійсненому в 1930-ті роки, підкреслював роль керівників, педагогів, бачив у самоврядуванні, перш за все, засіб виховання. Характеризуючи свій виховний ідеал, А.С.Макаренко писав: «Він (учень) повинен уміти підкорятися товаришеві й повинен уміти наказувати товариша. Він повинен уміти бути ввічливим, суворим, добрим і нещадним - залежно від умов його життя й боротьби. Він повинен бути активним організатором. Він повинен бути наполегливий і загартований, він повинен володіти собою й впливати на інших; якщо його покарає колектив, він повинен поважати й колектив, і покарання» [3.с. 49].

Багата історія самоврядування доводить, що педагоги у різні часи намагались знайти шляхи демократизації школи, удосконалення виховної роботи в ній. Між тим, в історичному аспекті неоціненою залишається роль самоврядування в управлінні освітнім закладом. Тому, на нашу думку, саме зараз є як ніколи актуальним аналіз діяльності самоврядування та дослідження ролі учнівських організацій в управлінському процесі.

Щоб побачити учнівське самоврядування як явище сучасної педагогічної дійсності, необхідно використовувати системний підхід і розглянути його не тільки зсередини, але й ззовні, з позицій усієї виховної системи школи, роздивитись його в якості одного з важелів управління функціонуванням та розвитком шкільного учнівського колективу та освітнім закладом в цілому.

Вивчення матеріалів дослідження довело, що в управлінні освітою в Західній Європі виокремлюють чотири рівні: центральний, місцевий, регіональний та шкільний. На рівні школи управлінські рішення приймають різні суб'єкти: шкільні директори, педагогічні або попечительські ради тощо.

Як відомо, організація, форми та методи управління освітою залежать від особливостей державного ладу, специфіки політичних і культурних традицій кожної країни. Незважаючи на різноманітність національних моделей організації освіти на Заході, в галузі управління можна виділити два історично сформованих типи – централізований і децентралізований. Розвиток органів шкільного самоврядування, розширення їх повноважень з метою підвищення ефективності роботи освітнього закладу властивий децентралізованому типу управління. Прикладом можуть бути штати в США, землі в Німеччині, графства в Англії, кантони у Швейцарії. Вони мають автономію в галузі освіти й навіть можуть створювати особисті закони. Така структура управління освітою відбиває специфіку державного устрою цих країн.

Наприклад, повноваження шкільних педагогічних рад освітніх закладів у Німеччині передбачають вибір програми навчання, варіантів підручників та ін. Так

досягається багатоваріантність освіти.

Управління системою освіти в Об'єднаному Британському королівстві так само передбачає широкі функціональні можливості органів шкільного самоврядування – педагогічних і попечительських рад. Цікавим і доцільним для конструктивних запозичень, на наш погляд, є досвід функціонування у школах Великої Британії попечительських рад. Такі ради складаються з управлінських посад: голова, два заступника, члени (до двадцяти представників колективу учнів, їхніх батьків, меценатів, що підтримують роботу освітнього закладу). Попечительська рада призначає директора школи і впливає на формування адміністративного корпусу закладу. Рада здійснює моніторинг розвитку навчального закладу, несе відповідальність за раціональний розподіл коштів на нове обладнання, корегує внутрішній розпорядок і дисципліну членів шкільного товариства та роботи закладу в цілому. Члени попечительської ради несуть відповідальність за загальний стан і психологічний клімат серед учнівського і педагогічного колективу. Кожна школа у Великій Британії на рівні органів самоврядування має: регістратора, який вивчає, обробляє і оцінює освітні запити громадськості конкретного графства; головного бухгалтера, який розробляє і втілює фінансову концепцію школи (оплата додаткових освітніх послуг, розподіл виділених коштів, поточні витрати та ін.). У деяких школах нещодавно стали призначати директорів з маркетингу або розвитку, які несуть відповідальність за успішну реалізацію концепції закладу та розробляють і втілюють комерційні аспекти діяльності школи у визначеному правовому полі [4, 25].

Контроль за діяльністю органів самоврядування навчальних закладів покладено на Королівську інспекцію й місцеві органи влади. Тобто, саме вони наділені виконавчими обов'язками й існують незалежно від департаментів, за законом можуть самостійно приймати рішення. Можна стверджувати, що

управління освітою у Великобританії є демократичними системами на місцевому рівні, в яких давні традиції гармонійно поєднуються з новими ідеями й підходами до управління.

Керівництво освітою у США здійснюється на рівні штатів. Багато питань вирішують навчальні округи. Так, у кожному штаті діють свої законодавчі акти в галузі освіти. У кожному штаті існує державно-громадський орган – Рада освіти, який визначає освітню політику. До складу цієї ради обирається населенням або призначаються губернатором штату 7 – 9 осіб, які є представниками ділових кіл, професійних асоціацій, наукових товариств. У деяких штатах навіть спеціально обумовлено, що до складу ради не повинні входити представники системи освіти. З одного боку, такий підхід дає можливість залучити до проблем освіти представників різних кіл населення. З другого, – це може призвести до прийняття не зовсім професійних рішень [5, 21].

За останні роки однією з тенденцій сучасної стратегії управління освіти США є зростання впливу державної влади. Прийнято ряд законів, які, зокрема, регулюють розвиток освіти в національному масштабі: "Закон про національні завдання освіти" (1990), "Закон про рівні можливості" (1995) та ін. Це в першу чергу пов'язане з державним фінансуванням освіти, яке зростає, але поступається сумам, що дають штати та навчальні округи.

Самоврядування повинно включати групові й загальношкільні об'єднання, що охоплюють господарську, трудову, навчальну, спортивну, художню діяльність і взаємодопомогу учнів, мати обиране на строк правительство. Всю роботу із самоврядування учні повинні проводити разом із учителем. Обов'язок учителя -

сприяти організації учнівського самоврядування.

Висновки.

1. На сучасному етапі шкільного навчання значну актуальність має визначення про те, що самоврядування тільки тоді досягає мети, коли не веде до надмірної витрати фізичної й нервової енергії, а дає лише широкий простір для її застосування.

2. В даній статті розглянуті функціональні можливості та коло управлінських повноважень органів шкільного самоврядування на прикладі окремих країн, які мають певний досвід. Це сприяє пошуку оптимальної моделі управління освітою, яка б відповідала актуальним завданням розвитку освіти у нашій країні.

3. Узагальнення матеріалів з теми переконує, що шкільне самоврядування в Україні знаходиться на стадії становлення. Є приклади успішного функціонування учнівських організацій в різних містах України. Але постає питання меж діяльності органів учнівського самоврядування, їх компетенції.

4. Ставлячи за мету покращення якості управління шкільним освітнім закладом шляхом активізації діяльності учнів, адміністрація школи (ліцею, гімназії та ін.) повинна розуміти необхідність делегування певних адміністративно-розпорядчих та контрольних функцій органам самоврядування. Саме децентралізація та демократизація процесу управління освітнім закладом є необхідним кроком на шляху покращення якості управління освіти.

Список використаних джерел

1. Фурье. Ш. Избр.соч./ Шарль Фурье. - М., 1954, т.III, с.420.
2. Сірополко С.О. Історія освіти в Україні. 2-ге вид. – Львів.: Афіша, 2001. – 664 с.
3. Макаренко А.С. Методика организации воспитательного процесса / А.С.Макаренко.- М.: Просвещение,1988.-190 с.
4. Образование за рубежом. Справочник/ Сост. Л.М.Михайлова. –М.: Линор, 2002. – 240 с.
5. Курс лекцій з порівняльної педагогіки / За заг.ред. члена-кор.АПН України, д.пед.наук А.В.Троцько. – Харків.: 2007. – 264с.
6. Кричевский В.Ю. Демократизация школьной жизни. – М.: О-во «Знание» РСФСР, 1991. – 40 с.
7. Новикова Л. И. Самоуправление в школьном коллективе. - М.: Издательство «Знание», 1988. – 126 с.

Отримано 20.03.2013 р.